

Onderstaande bespreking van mijn boek
Leven op herhaling – Bewijzen voor reïncarnatie
door Hugo Verbrugh verscheen in november 2012 in het online
magazine *Civis Mundi* en is te vinden op

www.civismundi.nl/index.php?p=artikel&aid=1945

Ik waardeer het dat er ruim aandacht aan mijn boek wordt
bested, maar een fors deel van de kritiek van Verbrugh lijkt me
onterecht, vandaar deze geannoteerde versie.

Mijn commentaar staat in **groen** tussen de tekst.

In hetzelfde nummer van *Civis Mundi* staat een stuk van Wim
Couwenberg dat ook al over mijn boek gaat:

www.civismundi.nl/index.php?p=artikel&aid=1944

Ook van de tekst van Couwenberg heb ik een geannoteerde
versie gemaakt, zie

[www.michielhegener.nl/boeken/Leven op herhaling - reactie Michiel Hegener op bespreking
door Wim Couwenberg.pdf](http://www.michielhegener.nl/boeken/Leven%20op%20herhaling%20-%20reactie%20Michiel%20Hegener%20op%20bespreking%20door%20Wim%20Couwenberg.pdf)

Links naar andere besprekingen van mijn boek en naar
interviews die ik er over gaf staan op www.michielhegener.nl

Michiel Hegener, 22 december 2012

*_*_*_*

***Onderzoeksjournalistiek en bewijsvoering in wetenschap en
filosofie: een wisselvallige relatie***

door Hugo Verbrugh, woensdag 31 oktober 2012

***Enkele overwegingen naar aanleiding van het boek van Michiel
Hegener 'Leven op herhaling - Bewijzen voor reïncarnatie',
Uitgeverij Ten Have, 2012, 256 blz.***

**Onderzoeksjournalistiek en bewijsvoering in wetenschap en
filosofie: een wisselvallige relatie**

Enkele overwegingen naar aanleiding van het boek van Michiel
Hegener

'Leven op herhaling - Bewijzen voor reïncarnatie',

Uitgeverij Ten Have, 2012, 256 blz.

Hugo Verbrugh

Reïncarnatie lijkt een beetje op knoflook. Voor sommige mensen zou
het leven kraak noch smaak hebben zònder, anderen deïnen alleen
al bij de gedachte eraan terug. Daartussen leven tallozen voor wie het
leven gewoon doorgaat zonder dat ze ooit stil staan bij de gedachte
aan vorige en volgende levens.

Grensoverschrijdend

Een speciale categorie in dit verband vormen de mensen die ooit zelf een innerlijke beleving hebben gehad die voor hen geassocieerd was aan een mogelijk eerder leven. Deze belevingen vallen onder de zogeheten 'grensoverschrijdende ervaringen'. Dit begrip is in 2005 in Nederland geïntroduceerd door Hans Gerding. Bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar metafysica in de geest van de theosofie aan de Universiteit Leiden karakteriseerde hij het. Hij schrijft over '... een veelheid van uiteenlopende en elkaar deels overlappende ervaringen zoals die voorkomen in trance, mystiek, kundalini, mediumschap, en de zogeheten bijnadoodervaringen en paranormale ervaringen'.

In het boek van Michiel Hegener dat ik hier bespreek, gaat het alleen over deze twee laatst genoemde: de zogeheten bijnadoodervaringen en paranormale ervaringen.

Het gaat in mijn boek in ieder geval niet over bijnadoodervaringen, die worden in mijn boek nagenoeg niet genoemd, vijf keer in totaal (p. 10, 24, 43, 77, 191).

Waarschijnlijk gaat het evenmin over paranormale ervaringen maar over herinneringen, herinneringen aan vorige levens. (Als die 'herinneringen' het resultaat zouden zijn van paranormaal contact met overledenen was het wel paranormaal, maar die kans is klein, zie p. 212-213.) Centraal in mijn boek staan mensen die kloppende feiten weten uit het leven van één bepaalde overledene, dingen die ze onmogelijk in het publieke domein of uit andere externe bronnen hadden kunnen vernemen. Drie gevallen springen eruit en krijgen elk veel aandacht in mijn boek: de herinneringen van Robert Snow (1946-) aan James Carroll Beckwith (1852-1917), de herinneringen van James Leinger (1998-) aan James M. Huston jr. (1923-1945) en de herinneringen van Gwen McDonald (plm 1920-1986) aan het leven van Rose Duncan (1765-1782).

'Grensoverschrijdende ervaringen' zijn van alle tijden. Vanaf de laatste jaren van de vorige eeuw zijn ze in het kielzog van de publiciteit over de 'BDE', de BijnaDood Ervaring, veel bekender geworden en worden ze vaker ter discussie gesteld, onder andere ook in Civis Mundi. Ze vormen het uitgangspunt van het boek van Hegener.

Zie mijn commentaar hierboven.

Ervaringsdeskundig

De auteur (1952) studeerde sociale geografie – **kartografie, voorafgegaan door een kandidaats sociale-geografie** - in Utrecht en is werkzaam als free lance journalist, onder andere al bijna twintig – **bijna dertig** - jaar als medewerker van NRC Handelsblad. Hij is ervaringsdeskundig inzake het onderwerp van zijn boek. In 1981 kreeg hij een grensoverschrijdende ervaring. Als aftrap van de Inleiding van zijn boek beschrijft hij die gedetailleerd.

Ik schrijf dat ik er tientallen heb gehad (p. 17), waarvan ik twee van de duidelijkste in het boek beschrijf. De eerste deden zich voor in 1979, maar dat staat niet in mijn boek.

Daarna volgen meer zulke eigen verhalen. De beschrijvingen van wat hij meemaakte wisselt hij af met passages waarin hij verwijst naar het werk van andere auteurs over bijna doodervaringen en daaromtrent, met name naar publikaties van Pim van Lommel en Peter Ramster.

Dit klopt niet. Ik beschrijf in mijn inleiding twee ervaringen die sterk leken op herinneringen uit vorige levens, en schrijf erbij dat ze niets bewijzen. Ze staan vlak bij elkaar (p. 13-16), niet verstrooid door het boek zoals Verbrugh doet voorkomen. Ik haalde ze aan om slechts één reden: de lezer duidelijk maken wat voor mij de aanleiding voor het schrijven van dit boek was.

Hij schrijft er redelijk, nuchter en zakelijk over. Zijn benadering is het tegendeel van de zogenoemde zweefkezerij. In eerste instantie concludeert hij: 'Ik fantaseer wel eens maar ... (ik kan) naar eigen goeddunken elementen toevoegen en uitvergroten, en de resulterende beelden zie ik altijd voor me, ik zit er nooit middenin'.

Deze zinnen uit de Inleiding typeren trefzeker zijn aanpak. Hij wil op zoek naar redelijke en overtuigende kennis en begrip over wat hij heeft meegemaakt. **Niet zozeer over wat ik heb meegemaakt, dat waren subjectieve, ontoetsbare ervaringen en nutteloos voor mijn boek. Ik was juist op zoek naar redelijke en overtuigende kennis over gevallen die toetsbaar waren.**

'Zo belandde ik in een lastige situatie,' concludeert hij, en 'Zo ontstond begin jaren tachtig mijn belangstelling voor bewijzen voor reïncarnatie' (blz. 17-18).

Om uit die lastige situatie los te komen ging hij aan het werk op de manier waarop een journalist dat doet. Vele jaren las hij serieuze en minder serieuze boeken en andere literatuur over reïncarnatie en wat daarmee te maken heeft, volgde populaire televisieprogramma's over reïncarnatie. Hij reisde de wereld rond en interviewde enerzijds de Dalai Lama en vele anderen die in die jaren...

welke jaren? Afgezien van het interview met de Dalai Lama, in 1986, deed ik alle interviews tussen november 2009 en februari 2012. Zie

... in het nieuws kwamen met terzake dienende ervaringen en die dus ook als ervaringsdeskundigen zouden kunnen gelden, en anderzijds skeptische wetenschappers en andere kritisch ingestelden - kortom hij maakte er echt werk van. Zo werkt onderzoeksjournalistiek.

Dit is niet helemaal juist. Op twee na (de Dalai Lama voor *de Volkskrant* en Peter Ramster voor *NRC Handelsblad*) zijn de interviews allemaal gedaan omwille van het boek, nadat ik begin 2009 had besloten het te schrijven. Ik ben niet, zoals Verbrugh suggereert, jaren bezig geweest met onderzoek, daar had ik geen tijd voor. In totaal was dit boek acht maanden werk, verspreid over 2½ kalenderjaar.

Eind 2008 / begin 2009 had hij, zoals hij zelf schrijft, 'fantastisch materiaal voor een wetenschapsbijlage, waar het doel immers is de zuivere waarheid te presenteren, vrij van vooroordelen en waardeoordelen'. Hij voelde zich zo ver gevorderd dat hij de NRC-wetenschapsredactie kon voorstellen 'een stevig stuk te schrijven over bewijzen voor reïncarnatie'.

Nogmaals, dit klopt niet. Afgezien van mijn gesprek met de Dalai Lama voor *de Volkskrant* in 1986, dat deels over reïncarnatie ging maar niet over bewijzen voor reïncarnatie, had ik geen enkel interview gedaan toen ik mijn voorstel deed aan de NRC Wetenschapredactie, voorjaar 2008. Ik ga niet interviewen als ik geen publicatieafpraak heb.

Zijn voorstel 'werd echter niet met gejuich ontvangen' (blz. 26), en de redenen voor de afwijzing en de omstandigheden waaronder ten slotte dit boek tot stand kwam en hoe het boek in mekaar steekt, vat hij in de volgende tien bladzijden in detail samen. Hij schrijft onder meer over contacten met de Stichting Skepsis en stelt dat er aanwijzingen zijn dat er in de westerse samenleving diep verzet bestaat tegen aanwijzingen dat reïncarnatie realiteit is, en dat dit verzet 'zich heeft vastgezet in ons mensbeeld. Laten we dat verzet opgeven en gewoon eens kijken naar de feiten', concludeert hij.

Die conclusie werkt hij uit, en die uitwerking heeft sterke en zwakke kanten. Sterk is de journalistieke kwaliteit. Hegener heeft grondig en serieus met tientallen mensen gesproken, hun werk gelezen, met hen gedebatteerd over hun werk. Hij heeft hun uitspraken voor zover ik kan nagaan correct en in begrijpelijke en levendige taal weergegeven, hij heeft alles wat hij van anderen heeft opgetekend van zinvol commentaar voorzien. Ruim twee dozijn foto's, de meeste in kleur, maken het boek extra aantrekkelijk.

Daar kan ik me in vinden, maar ik teken aan dat mijn ambitie niet verder reikte dan het bovenstaande. Ik wilde een journalistiek verslag maken van wat er in deze wereld speelt: de beste gevallen presenteren aan de lezers en weergeven wat de meest prominente onderzoekers, sceptici inclusief, daarover aan me te vertellen hadden.

Zoals ik Verbrugh liet weten in een email:

“Het boek dat je las is slechts een journalistieke exercitie waarin de meningen van anderen centraal staan, ik rapporteer alleen maar, vat samen en combineer, het is nauwelijks mijn boek. Ik heb het boek geschreven voor mensen die worstelen met de vraag of [reïncarnatie] nou bestaat of niet. Mijn antwoord heeft, in een metafoor, de gedaante van een aquarel, geen supergedetailleerd olieverfschilderij. In de teksten van jou en Couwenberg bespeur ik een verwijt dat het geen supergedetailleerd olieverfschilderij is...”

Tekortkoming

Maar het boek heeft een ernstige zwakke kant, die overigens een typische *défaut de sa qualité* is, een tekortkoming die onmiddellijk samenhangt met zijn goede eigenschappen. Het blijft het allemaal eenvoudig en oppervlakkig, en het probleem is dat reïncarnatie juist het tegendeel is van eenvoudig en oppervlakkig.

Eenvoudig en oppervlakkig! Verbrugh zou moeten weten van hoeveel lezers ik te horen kreeg dat ze het best ingewikkeld vonden. De gevallen van mensen die zich vorige levens herinneren, waaraan het overgrote deel van mijn boek is gewijd, waren wel te volgen, maar de paar korte hoofdstukken aan het eind, met de discussie over de anomalieën, vonden velen zo ingewikkeld dat ze afhaakten.

Ik illustreer mijn bezwaar aan een voorbeeld. Op blz. 184 stelt hij de vraag 'is reïncarnatie denkbaar', en geeft als eerste reactie de mededeling: 'Voor velen staat vast dat reïncarnatie ondenkbaar is'. Die mededeling is feitelijk geheel juist, maar wat Hegener vervolgens met die mededeling doet, is te weinig. Hij vat daarna alleen - mooi journalistiek, dat wel - samen op grond van welke argumenten en overwegingen de befaamde Amerikaanse hoogleraar kennis- en wetenschapsfilosofie Robert Almeder meent dat het wel degelijk denkbaar is.

Almeder gaat veel verder. Hij stelt dat het onredelijk is, gelet op de bewijzen, om niet in reïncarnatie te geloven (p 186).

En zo gaat het het hele boek door. Het gaat niet zozeer over reïncarnatie als 'zwaargewicht' filosofisch en wetenschappelijk probleem, maar over wat enkele tientallen welbespraakte en intelligente eigentijdse mensen in binnen en buitenland die al eerder hun weg naar de media gevonden hadden in eenvoudige bewoordingen erover te vertellen hebben.

Aanvechtbaar. Veel van degenen die ik sprak zijn nooit eerder geïnterviewd, en nagenoeg geen enkele geïnterviewde is ooit eerder geïnterviewd voor een boek in het Nederlands.

Verder heb ik bezwaar tegen “reïncarnatie als 'zwaargewicht' filosofisch en wetenschappelijk probleem”. Het is juist een heel

simpel. Reïncarnatie wil zeggen: na de dood blijft er een niet stoffelijk deel van de overledene bestaan dat zich later verenigt met een nieuw lichaam, kort na of op het moment van de conceptie. Dat is een generieke theorie die volgt uit een inductieve inventarisatie van honderden gevallen van mensen die dingen weten over een overledene die ze onmogelijk kunnen weten. Vervolgens kun je de theorie gaan falsifiëren door te kijken of er betere verklaringen zijn voor dezelfde anomalieën (p. 203-218), en die blijken er (mijn conclusie) niet te zijn.

De onvermijdelijke verdere tekortkoming is dan dat heel veel, vooral echt moeilijke aspecten van reïncarnatie, niet aan bod komen.

Grote lappen van mijn boek gaan over de beste bewijzen, casussen zo je wil, gevallen van mensen met herinneringen aan vorige levens en de vraag of ze die informatie ergens anders vandaan konden hebben. De meningen over en interpretaties van die anomalieën vormen maar een klein deel van mijn boek.

Wat die “echt moeilijke aspecten” zijn meldt Verbrugh helaas niet. De vragen die traditioneel opdoemen behandel ik op p. 183-202.

Standaardwerken

Ik licht mijn bezwaar allereerst nader toe aan de eerste zin van het Woord vooraf: 'De meeste boeken over reïncarnatie gaan over bijzaken'.

Okee, punt voor Verbrugh. Had moeten zijn: “De meeste boeken over reïncarnatie die ik heb gezien etc..” Maar dat volgt natuurlijk impliciet uit de formulering die ik gebruikte.

Dat is nogal wat. Hoe kan Hegener dit weten? Heeft hij zoveel boeken over reïncarnatie gelezen dat hij dit mag stellen?

Zijn literatuurlijst suggereert dat het antwoord op die vragen ontkennend is. Daar vind ik niet de standaardwerken van Helmuth Zander of Helmut Obst uit Duitsland, van Paul Edwards uit Amerika, of van Ed. Berthollet uit Frankrijk.

Boeiend! Allerlei standaardwerken die ik zou hebben gemist! Ik heb de literatuurlijsten van een aantal gezaghebbende reïncarnatieonderzoekers erbij genomen, zoals de boeken van Jim Tucker, Satwant Pasricha, Peter Fenwick, Titus Rivas, Robert Almeder en Ian Stevenson. En wat blijkt: geen van allen melden ze Helmuth Zander of Helmut Obst of Ed. Berthollet. Wie deze heren ook zijn, standaardwerken over mensen met toetsbare, kloppende herinneringen uit levens van bepaalde overledenen hebben ze dus niet geschreven.

Resteert Paul Edwards die nog wel een enkele keer wordt genoemd. Hij heeft geen standaardwerk geschreven, wel een nogal emotionele verdediging van het materialistische paradigma. En hij weet zo alarmerend weinig van de echt belangrijke, spijkerharde anomalieën, dat zijn boek niet erg serieus genomen hoeft te worden. Daarom heb ik maar kort aandacht besteed aan zijn werk (p. 200-201). De kritische analyse van het boek van Edwards door Robert Almeder (*Journal of Scientific Exploration* vol 11-4) is verplichte literatuur voor iedereen die, zoals Verbrugh, denkt dat Edwards een nuttig boek over reïncarnatie heeft geschreven. Edwards wijdt in zijn uitvoerige boek, *Reincarnation: A Critical Examination* (1996) maar één hoofdstuk aan echte bewijzen voor reïncarnatie, de rest is theoretisch gebabbel over waarom reïncarnatie wel/niet zou kunnen bestaan. Edwards blijkt ook maar van één serieuze onderzoeker gehoord te hebben, Ian Stevenson. Het hele onderzoek van Peter Ramster (gepubliceerd in 1990) blijft onvermeld... Dat illustreert Edwards' methode: laat de beste bewijzen buiten beschouwing. Bij zijn bespreking van Stevenson doet hij dat ook, hij gaat steeds voorbij aan de berichten van onderzochte kinderen wanneer die toetsbaar en kloppend zijn en het kind ze onmogelijk uit een externe bron kan hebben. Gevallen waar het kind en de overledene vrij dicht bij elkaar woonden krijgen bij Edwards veel aandacht, en gevallen waar honderden kilometers tussen zitten vrij weinig. Zie ook de vernietigende lezers reacties op Edwards bij Amazon:

http://www.amazon.com/Reincarnation-Critical-Examination-Paul-Edwards/product-reviews/1573929212/ref=dp_top_cm_cr_acr_txt?ie=UTF8&showViewpoints=1

Van de Nederlandse literatuur die toch als verplicht moet worden beschouwd voor iemand die een zó vèrstrekkende stelling debiteert

Hoe ver mijn stelling strekt blijkt uit wat daarna staat, maar wat Verbrugh overslaat. Met bijzaken, zo staat in mijn boek, bedoel ik alles wat niet gaat over de vraag of reïncarnatie echt bestaat of niet.

, ontbreken met name het standaardwerk van Wouter Hanegraaff, het proefschrift van Ronald van der Maesen, het Handboek Reïncarnatietherapie van Van der Maesen en Bontenbal, de drie artikelen in het Tijdschrift voor Parapsychologie uit 2005 naar aanleiding van de televisieserie 'Wie was ik?' van de KRO die Hegener op blz. 159 noemt, het vele werk van Couwenberg met en zonder co-auteurs en het themanummer van het tijdschrift Concilium over 'Reïncarnatie of Opstanding?'

Zo kun je ieder boek proberen onderuit te halen: heb het niet over wat er wel in staat maar over wat ontbreekt. En zo kan ik met gemak het werk van Verbrugh onderuit halen. Ik sloeg zijn boek *Karma en reïncarnatie* (2000) erop na en stelde vast dat Ian Stevenson maar op één pagina ter sprake komt, en andere

reïncarnatieonderzoekers vrijwel helemaal niet. Peter Ramster wordt niet eens genoemd! Satwant Pasricha evenmin. Erlendur Haraldsson niet en ga zo maar door. Robert Almeder, wiens baanbrekende boek over de epistemologie van de reïncarnatiebewijzen toen al acht jaar oud was, blijft ook onvermeld of wordt alleen even kort vermeld, dat kan ik me nu niet meer herinneren.

En zijn de auteurs die Verbrugh noemt wel belangrijk als het gaat om onderzoek naar “anomalieën die wijzen op reïncarnatie” (p. 21), zoals de werktitel van mijn boek luidde? Een gezaghebbend Nederlandstalig boek daarover is *Parapsychologisch onderzoek naar reïncarnatie en de dood* (2000) van Titus Rivas. En wat blijkt? Couwenberg komt in Rivas’ lange literatuurlijst niet voor, Hanegraaff niet, Van der Maesen en Bontenbal niet. Verbrugh’s claim dat het zou gaan om verplichte literatuur is daarmee komen te vervallen.

Voor de zekerheid heb ik een paar van die boeken op de Koninklijke Bibliotheek geraadpleegd, en er blijkt nagenoeg niets in te staan over mensen die zich toetsbare, kloppende dingen herinneren die ze niet konden weten. Van der Maessen wandelt achteloos over de vraag of reïncarnatie echt bestaat heen. Hanegraaff bekijkt het vanuit allerlei geloofsperspectieven, maar laat de vraag of het echt bestaat rusten. En dus zijn die boeken terecht door mij overgeslagen.

De televisieserie *Wie was ik?* van de KRO noem ik, volgens Verbrugh, op pagina 159. De werkelijkheid is dat ik er zeven pagina’s aan besteed en twee gevallen gedetailleerd analyseer. Dat is iets anders dan “noemen”.

De serie van drie artikelen naar aanleiding van *Wie was ik?* in het *Tijdschrift voor parapsychologie* in 2005 was mij onbekend en even dacht ik dat ik echt iets belangrijks had gemist. Maar de drie artikelen, geschreven door Verbrugh, blijken helemaal niet te gaan over de bewijskracht van *Wie was ik?*, dus over de vraag of de acht proefpersonen echt harde feiten opdisten die ze niet konden weten. Die vraag wordt niet eens behandeld en de KRO serie krijgt alleen in het tweede artikel heel even aandacht. Verbrugh schrijft: “Zoeken naar een waarheidsgetrouw antwoord op de vraag ‘Wie was ik in een vorig leven?’ levert alleen al om die reden uitsluitend onbetrouwbare en onjuiste antwoorden op.” En wat is die reden dan? Dat het bij regressie altijd om therapie zou gaan. Onzin! Peter Ramster heeft regressie begin jaren tachtig nadrukkelijk ingezet voor waarheidsvinding en in deze KRO serie was dat niet anders. Maar uiteraard wordt Ramster niet genoemd in de drie artikelen van Verbrugh. En al ging het alleen om therapie,

waarom zou bewijs voor reïncarnatie dan geen bijproduct kunnen zijn?

Kortheidshalve verwijs ik de lezer verder naar hoofdstuk 4 van mijn boek.

De tekst van de omslag is goed bruikbaar om de voornaamste andere bezwaren nader toe te lichten. Ik citeer en geef telkens tussen vierkante haken mijn commentaar:

'Komen mensen na hun overlijden terug op aarde? Steeds meer westerlingen geloven in reïncarnatie; in Nederland zo'n twintig procent van de bevolking.'

[Hoe weet Hegener dat het er 'steeds meer' zijn? Heeft hij tellingen verricht, de opgaven van anderen gecontroleerd?

Nee, dat is ondoenlijk, en dat weet Verbrugh natuurlijk goed. Ik baseer me, en dat geef ik duidelijk aan in mijn boek (p. 52), vooral op de European Values Studies en een Amerikaans onderzoek, *Report on Religion* (1968), waarvan ik de precieze herkomst niet kon terugvinden, helaas, maar dat voorkomt in de literatuur. Toen geloofde 10 procent van de Nederlanders in reïncarnatie, nu omstreeks twintig. Steeds meer gelovigen dus.

Uit mijn eigen herinnering weet ik dat een jaar of twintig geleden voor Nederland bijna het dubbele werd genoemd. **Niet door een serieuze onderzoeker, dan was ik het wel tegengekomen.** En wat is 'geloven (in)' precies? En welke tijdschaal hanteert hij in zijn 'steeds (meer)'? **Zie hierboven.**

De tijden veranderen en wij veranderen met hen. Lang geleden, in de tijd van het gnostische christendom, sprak reïncarnatie vanzelf.

Is dat zo? Volgens mij hadden de gnostische christenen geen centrale leer - de een geloofde in reïncarnatie, de ander niet.

In de 19e eeuw kende niemand het woord.

Feit is dat metempsychosis toen populairder was als term dan reïncarnatie, maar het ging over hetzelfde. Blavatsky, Leadbeater, Besant et cetera geloofden erin en met hen vele andere 19e eeuwers. Zie verder *Reincarnation - The Phoenix Fire Mystery* (1977) van Sylvia Head en Joseph Cranston, i.h.b. hun lange hoofdstuk over de 19e eeuw.

Vanaf het midden van de 20e eeuw komt en gaat reïncarnatie in onregelmatige ritmen in de media. Hoezo 'steeds meer'? Dat zijn zware filosofische vragen, die in het boek in de lucht hangen]

Nou, nou, zware filosofische vragen.... Lichte statistische materie zou ik zeggen. Vraag een representatieve steekproef van 1000

mensen of ze geloven dat ze eerder hebben geleefd, herhaal dat onderzoek eens per vijf of tien jaar en je bent eruit. Dat is wat de European Values Study doet.

'Is het een geloof, of zijn er aanwijzingen die reïncarnatie aannemelijk maken?'

[Ik begrijp het woordje 'of' in deze zin niet. Hegener lijkt tussen de regels door te stellen dat een mens per definitie alleen kan en wil geloven in iets dat *onaannemelijk* is. Maar de begrippen 'aannemelijk, aanname' zijn zware filosofische kost, om maar te zwijgen van geloof en geloven. Ritter's *Historische Wörterbuch der Philosophie* heeft een lemma van bijna 2400 woorden en 1200 vindplaatsen in andere lemma's voor de begrippen aanname en aannemelijk; voor geloof ongeveer tien maal zoveel.]

'Journalist Michiel Hegener reisde drie jaar de wereld af op zoek naar mensen met een toetsbaar verhaal over een vorig leven. Over die anomalieën discussieerde hij met onderzoekers, sceptici en wetenschapsfilosofen.'

['... toetsbaar ... ' - ik geef commentaar van dezelfde strekking als hierboven bij 'aannemelijk'. En bedoelt hij met 'die anomalieën' de toetsbare verhalen over een vorig leven? Het begrip 'anomalie' komt op ongeveer twee dozijn plaatsen in het boek voor; nergens geeft Hegener een uitleg van dit begrip maar zonder zo'n uitleg rust elk verhaal over reïncarnatie op drijfzand.]

Nou nou nou. Elk verhaal in mijn boek rust op drijfzand. Kletskoek, lees die verslagen maar. Lees mijn weergave van Gwen McDonald of James Leininger. Waar is het drijfzand? En nog iets: het zijn geen verhalen - het zijn gedetailleerde verslagen. Je hebt het ook niet over het "verhaal" van de invasie in Normandië, want met de term "verhaal" zou je suggereren dat het niet toetsbaar is. De gevallen die ik uitvoerig behandel zijn juist zeer goed toetsbaar.

Een anomalie is iets dat volgens de gevestigde wetenschap niet kan, dat staat overduidelijk in het boek. En in dit geval gaat het om mensen die zich toetsbare, kloppende dingen herinneren uit het leven van een bepaalde overledene die ze onmogelijk konden weten. Dat herhaal ik keer op het keer in het boek. Verbrugh heeft dat kennelijk gemist en daaruit blijkt dat hij het boek slecht heeft gelezen.

'Hegener concludeert dat sommige mensen zich dingen herinneren uit het leven van anderen. Bewijst dat reïncarnatie?'

Nee, natuurlijk bewijst dat reïncarnatie niet.

Klopt, ik schrijf op p. 240 met zoveel woorden dat reïncarnatie niet definitief bewezen is. Dat is ook het standpunt van toonaangevende onderzoekers als Tucker en Pasricha, die ik citeer. Ze zijn het er wel over eens, ik ook, dat reïncarnatie de 'best fit' is voor de anomalieën.

De vraag hoe je bewijzen vindt voor onaannemelijke zaken is een groot en belangrijk thema in de wetenschapsfilosofie. Hegener schrijft daar veel te oppervlakkig over.]

Bullshit! Ik kan hier echt kwaad om worden. Ik besteed tientallen pagina's aan bewijzen voor onaannemelijke zaken, zoals het de herinneringen van James Leininger, Gwen McDonald, Robert Snow en anderen. Laat Verbrugh mijn analyses van James Leininger en Gwen McDonald nog maar eens doorlezen en ze vergelijken met het povere hoofdstukje (4 pagina's) "verhalen over reïncarnatie" in zijn boek *Karma en reïncarnatie*. Wie schrijft hier 'veel te oppervlakkig'?

'Daar lijkt het sterk op. In elk geval bestaat geheugenoverdracht, al is dat onmogelijk volgens de gevestigde wetenschap.

'Geheugenoverdracht' is een bekend thema in het veld van reïncarnatie-onderzoek. Het gaat over de vraag of en zo ja hoe immateriële entiteiten (ideeën, gedragspatronen) langs immateriële weg van de ene persoon op de andere kunnen overgaan. Een bekende actuele auteur op dit gebied is Richard Dawkins, die in 1976 het begrip 'meme' introduceerde voor de theorievorming hierover. De Duitse bioloog Richard Semon die in 1921 het zelfde idee lanceerde onder de naam 'Mneme' is nu totaal vergeten. Hegener noemt alleen Dawkins, maar paradoxalerwijs in totaal andere samenhang en alleen in total negatieve zin als auteur van zijn boek 'The God Delusion' (2006), een fundamentalistisch pleidooi voor het atheïsme. De bewering dat geheugenoverdracht volgens de gevestigde wetenschap onmogelijk is, is veel te sterk. In de buitengewesten van de academische wetenschap en filosofie worden ideeën als die van Dawkins en van Semon over de 'm(n)meme' wel degelijk serieus genomen.]

Die buitengewesten zijn precies de gebieden die door de gevestigde wetenschap niet serieus worden genomen. Zo'n buitengewest is de Division of Perceptual Studies van en University of Virginia waar al decennia onderzoek wordt gedaan naar kinderen die zich dingen herinneren uit levens van bepaalde overledenen. De vondsten van de Division worden vrijwel nergens in de gevestigde wetenschap serieus genomen, zie ook mijn gesprekken over de opstelling van de gevestigde wetenschap met Rupert Sheldrake, Jim Tucker, Carol Bowman, Satwant Pasricha, Peter Fenwick.

Verder: Dawkins is wel de laatste die in zijn universum toe zal laten dat er mogelijk bewijzen zijn voor reïncarnatie, dan stort zijn materialistische wereld in. Zoals Verbrugh kon lezen heb ik Dawkins (p.190) gevraagd voor een interview over de anomalieën en hoe hij die ziet, maar hij kroop in zijn schulp en antwoordde niet eens. En dan wordt Dawkins nu naar voren

geschoven als iemand die het bestaan van geheugenoverdracht onder onze aandacht wil brengen. Ik geloof het gewoon niet.

'(Dit is) het eerste boek over reïncarnatie onderzoek dat een enorme hoeveelheid bewijsmateriaal overtuigend op een rij zet.'

[Dat is een echo van de eerste zin van het boek. De stelling 'De meeste boeken over reïncarnatie gaan over bijzaken', impliceert dat zijn eigen boek over de hoofdzaak gaat. Die claim gaat veel te ver.]

Te ver? Kom maar op Verbrugh! In welke boeken staat de vraag of het echt bestaat centraal? Ze zijn er, zeker, maar het zijn bepaald niet de meeste. Ga maar tellen. En, ja, mijn boek gaat over de hoofdvraag, namelijk of er dwingende anomalieën zijn die op hun plaats vallen als je de reïncarnatietheorie erbij neemt. Mijn boek bevat een vrij diepgaande analyse van de beste gevallen van Peter Ramster, ik sprak een paar uur met Robert Snow (mogelijk het beste bewijs voor reïncarnatie ooit), ik bediscussieer het geval Leininger uitvoerig en ook dat is nooit eerder gedaan. Met Ramster sprak ik uren lang in Sydney en ik emailde veel met hem, de Leiningers sprak ik urenlang in Louisiana, Snow in Indiana. Er is niemand anders die die moeite ooit heeft genomen, helaas. Zie verder

www.michielhegener.nl/boeken/LOHintsNL.pdf

Ja, mijn boek gaat over de hoofdzaak, de anomalieën, mensen die zich toetsbare, kloppende dingen herinneren uit het leven van één bepaalde overledene, die ze niet konden weten. En al dat gefilosofeer en getheoretiseer er omheen is maar bijzaak in mijn boek.

Antroposofie

Wonderlijk summier is wat Hegener schrijft over antroposofie en theosofie.

Hebben theosofen en antroposofen dan onderzoek gedaan naar mensen die zich toetsbare, kloppende dingen herinneren uit vorige levens? Als ze dat wel hadden gedaan had ik daar uitvoerig bij stil gestaan.

Terzijde: na het verschijnen van mijn boek sprak ik een bevriende antroposoof die me zei: "Je boek is voor antroposofen niet interessant want wij geloven al in reïncarnatie." Anders gezegd: geloof was voor degene die dat zei belangrijker dan de empirische werkelijkheid en ik vrees dat dat voor veel antroposofen geldt.

In feite vat hij alleen in amper honderd woorden het bekende negatieve imago daarvan in de publiciteit samen: 'Er zijn natuurlijk wel theorieën over het mechanisme van reïncarnatie,' schrijft hij, 'zie

bijvoorbeeld de werken van de antroposoof Rudolf Steiner en de theosoof Charles Leadbeater. Daar valt te lezen hoe het werkt - volgens hen. Het zijn echter geen wetenschappelijke, toetsbare theorieën, maar pakketen [*sic*; moet met dubbel 't'] geloofsartikelen, deels geleend van of geënt op het hindoeïsme en boeddhisme. Dat onder meer theosofen en antroposofen er later nog aan geschaafd hebben maakt de theorie alleen maar ingewikkelder, daardoor zijn er nog meer varianten ontstaan. Voor haast ieder reïncarnatiescenario bestaat wel een reïncarnatietheorie: je kunt het zo gek niet bedenken of er is wel een goeroe of een sekte of een religie die stelt dat het inderdaad zo zit en niet anders' (blz. 231). Moeilijk te duiden is wat hij op blz. 30 schrijft: 'De aanwijzingen dat reïncarnatie bestaat komen voor zo ver ik weet alleen aan de orde op hindoeïstische en antroposofische scholen'.

Moeilijk te duiden? Op alle andere scholen wordt - voor zover ik weet - niet stilgestaan bij de anomalieën die wijzen op reïncarnatie. Op de hindoeïstische en antroposofische scholen staan ze er in elk geval voor open, al weet ik niet hoeveel aandacht het precies krijgt.

Literatuurverwijzingen ontbreken. Als aanvullende pars pro toto verwijs ik naar een Duitstalig boek, Nothart Rohlf's 'Wie wir wurden, wer wir sind', en naar het verslag dat John van Schaik redigeerde van een symposium 'Karma en reïncarnatie vroeger, nu en in de toekomst'. En ik noteer dat de verwaarlozing van de antroposofie de auteur kan worden aangetekend als een omissie. De vraag die hij op blz. 38 aan de orde stelt, 'Wie is die vermeende identiteit die van het ene lichaam verhuist naar het volgende?', wordt in de antroposofie weliswaar niet eenduidig beantwoord, maar Steiner en zijn leerlingen geven wel een gedegen en gedifferentieerd begripssysteem om die vraag te aan te vatten en met kans op succes naar een antwoord te zoeken. De antroposofie heeft als filosofisch en wetenschappelijk systeem een meerwaarde die nog veel te weinig onderkend wordt. Ook Heger weet daar niets van.

Heger weet daar meer van dat Verbrugh vermoedt, ik heb wel wat antroposofische literatuur gelezen. Misschien heb ik iets gemist, maar nergens in de antroposofische teksten las ik iets over onderzoek naar mensen die zich toetsbare, kloppende feiten herinneren uit levens van overledenen, het onderwerp van mijn boek. Het ging alleen maar over het geloof in reïncarnatie. Geloof in wat dan ook interesseert me niet. Zoals Krishnamurti het zo mooi zei: "Beliefs are crutches."

Over identiteit en wat dat is kun je lang filosoferen, maar er is een heel simpele en effectieve werkdefinitie: identiteit is de drager van de herinnering. Daarnaast is het nog veel meer, vast en zeker, maar voor onderzoek naar reïncarnatie is "drager van de herinnering" genoeg. Zie verder mijn boek, ik werk het uit.

Platte aarde

Een kritische noot van een andere aard past bij de mededeling 'Duizend jaar geleden wilde ook niemand in het Westen bewezen zien dat de aarde plat was'. Hegener gebruikt het als argument

Nee, niet als argument, als voorbeeld. Ik had ook een ander voorbeeld kunnen nemen.

voor zijn stelling dat er thans in de westerse wereld zodanig absoluut consensus is dat reïncarnatie *niet* bestaat, dat bewijs voor of tegen de realiteit van reïncarnatie niet aan de orde is.

Ik had het (p. 17) over 1981, niet over nu. Toen was er vrijwel geen bewijs voor reïncarnatie bekend in Nederland.

Maar de vergelijking gaat mank; het was precies omgekeerd. In het Westen meende duizend jaar geleden niemand dat de aarde plat is; vanaf de Griekse oudheid is algemeen bekend dat ze rond is. Alleen enkele domme theologanten gingen in tegen wat onder andere door Augustinus en Thomas van Aquino werd geleerd namelijk dat de aarde gewoon rond is. Het verzinsel dat 'de' Middeleeuwen *en bloc* gemeend zouden hebben dat ze plat is, is een broodje aap verhaal is dat een paar dolgedraaide moderniteits-activisten in de 19e eeuw verzonnen hebben en dat nog steeds rondzingt. In Europa is vanaf Aristoteles zonder onderbreking bekend geweest dat de aarde rond is.

Verbrugh slaat door, velen geloofden in de Middeleeuwen dat de aarde plat was. Maar ernstiger is dat hij zich verliest in de vraag hoeveel mensen in de Middeleeuwen geloofden dat de aarde plat zou zijn. Dat doet niets terzake, die hele platte aarde doet niet terzake, het ging over mijn stelling dat bewijzen niet nodig zijn waar een consensus heerst.

Journalistiek

De Franse top-journalist Jules Janin (1804 - 1874) placht te zeggen: '*Le journalisme mène à tout, à condition d'en sortir*'. Vanuit de journalistiek kun je alles bereiken, maar onder voorwaarde dat je je losmaakt van de journalistiek. Ik voeg daar aan toe: *Qui trop embrasse, mal étireint*. Vrij vertaald: 'wie teveel in zijn armen wil nemen, krijgt slecht grip op wat hij wil bevatten'.

Maar er is hoop. De tijden veranderen en als antroposoof leer je dat het goed is om altijd in iets dat je eigenlijk niet goed vindt, toch ook zoveel mogelijk goeds te zien. De tijden veranderen en wij veranderen met hen In een column in de NRC Handelsblad van 18 oktober 2012 schrijft Jan Kuitenbrouwer over de veranderende aard van de relatie tussen *the medium* en *the message*. 'Je hoeft als journalist echt geen tweede Marshall McLuhan te zijn om te

begrijpen dat de primitieve noties waarmee je veertig jaar geleden [als beginnend journalist] het vak inging, zich vandaag eigenlijk alleen nog lenen voor een schamel zelfbedrog', schrijft hij. Onderzoeksjournalistiek en filosofie en wetenschap zijn in een boeiend, flitsend wisselspel met elkaar verweven.

Slaat dit op mij of zijn dit gewoon wat bespiegelingen over de journalistiek?

Wie weet wat er nog komt van Hegeners *voorlopig* niet gelukke poging om reïncarnatie te bewijzen.

Hoezo, poging reïncarnatie te bewijzen?? Dat ik zo'n deductieve aanpak zou bepleiten staat haaks op wat ik schrijf. Ik bepleit juist een inductieve aanpak waarbij de theorie, de reïncarnatietheorie in dit geval, volgt op een bestudering van de anomalieën. Ik herhaal dat een paar keer in mijn boek, ook in gesprekken met geïnterviewden - maar Verbrugh las daar kennelijk overheen.

Zijn eruditie en bevlogenheid mogen hem inspireren tot een verbeterde versie.

Helaas, ik schrijf nooit twee keer een boek over hetzelfde onderwerp, zie mijn website onder *publicaties* en dan onder *boeken*. (De enige uitzondering vormen mijn ANWB Veluwegidsen.) In november 2012 kwam een nieuw boek uit, dat ging over de militaire dienst. En mijn volgende boek is een kinderboek over geiten.

Eerste voorwaarde is om in te zien dat de tijd voor *bewijsvoering* nog niet rijp is.

De tijd is er juist helemaal rijp voor. Het geloof in reïncarnatie is in een paar decennia verdubbeld en Nederland loopt achter op andere landen. In Amerika gelooft ruim veertig procent van de jongeren in reïncarnatie. En dan zou de tijd er niet rijp voor zijn?

Dat we in de toekomst inzichten zullen hebben waarmee de theorie sterker wordt - ja, dat geloof ik best. Maar zwaartekracht was ook al lang en breed bewezen voordat er een poging werd gedaan het theoretisch te verklaren en echt sluitend is die zwaartekrachttheorie nog allerminst.

En als we het toch over prioriteiten hebben: laat de gevestigde wetenschap eindelijk maar eens bewijzen dat er een materieel lichaam nodig is als drager van het leven. Dat kunnen ze niet - en daarom zijn ze zo bang voor James Leininger, Gwen McDonald, Robert Snow en al die anderen die iets hebben bewezen dat geheel en al op z'n plaats valt als je de reïncarnatietheorie erbij neemt. Daarmee is reïncarnatie nog niet bewezen, het blijft slechts de "best fit", maar het

materialisme waar de wetenschap zo heilig in geloofd is wel ongeldig gebleken.

Het is anno 2012 met de reïncarnatie als met de infectieziekten tweeduizend jaar geleden. Toen stelde een Romeinse arts vast dat het niet anders kon, of die ziekten werden overgebracht door micro-organismen (*animalcula minuta*). Dat was een trefzeker observatie, maar ze hing bijna twintig eeuwen lang totaal vrijblijvend in de lucht. Pas nadat de microscoop was uitgevonden (omstreeks 1650), de publieke hygiëne een maatschappelijk probleem was geworden (begin 19e eeuw), de cel als kleinste eenheid van levende wezens was ontdekt (omstreeks 1860) en nog enkele andere voorwaarden waren vervuld, kon de triomftocht van de huidige leer van de infectieziekten beginnen. Evenzo moeten nu voor empirisch bewijs van reïncarnatie eerst nog enkele ontdekkingen en uitvindingen gedaan worden.

Epistemologisch erg aanvechtbaar. Reïncarnatie is nu al de 'best fit' voor een enorm volume aan anomalieën.

Ten slotte noteer ik als een laatste kanttekening nog dat de titel 'Leven op herhaling' natuurlijk voor de hand ligt. Een béétje bijdehande auteur bedenkt zo iets. Maar het zou Hegener gesierd hebben als hij ergens had vermeld dat 'Leven op herhaling' een jaar of tien geleden ook de titel was van een gezelschapsspel waarmee ik enkele jaren in vele verschillende gezelschappen op verschillende plaatsen in Nederland gesprekken entameerde over reïncarnatie. Op 30 maart 2006 lanceerde Guido de Bruin, destijds redacteur geestelijk leven bij het ANP, er zelfs een persbericht over. Zou Hegener daar toen geen kennis van hebben genomen?

Dat is een ernstige beschuldiging...

Het spel (waarvan ik nooit had gehoord) is mogelijk genoemd naar mijn NRC artikel *Leven op herhaling* uit 1986. De titel van dat stuk heb ik hergebruikt voor mijn boek. Hier staat het stuk:

www.michielhegener.nl/artikelen/levenopherhaling.jpg

Tenslotte nog dit, over Verbrugh's stuk in z'n totaliteit. In mijn boek staat één thema centraal: de anomalieën, de mensen met toetsbare, kloppende herinneringen aan een vorig leven, met veel aandacht voor de vraag of ze die informatie ergens anders hadden kunnen vinden. Tientallen pagina's gaan over James Leininger, over Robert Snow, over de beste gevallen van Ramster, over de beste gevallen van Stevenson. En Verbrugh besteedt er geen enkel woord aan. James Leininger wordt nergens genoemd. Gwen McDonald.... wordt niet genoemd. Robert Snow.... wordt niet genoemd. Helen Pickering.... wordt niet genoemd. Et cetera. Daarmee is zijn stuk dus geen bespreking van mijn boek, maar meer - nou ja, dat mag de lezer van het bovenstaande zelf invullen.